

TÜRK BASINININA GÖRE YUNAN BAŞKUMANDANI VE KARARGÂHININ ESİR EDİLMESİ

Uğur ÜÇÜNCÜ

Prof. Dr.; Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
uucuncu@ktu.edu.tr

Özet

26 Ağustos 1922'den 18 Eylül 1922'ye kadar süren Büyük Taarruz kesin Türk zaferiyle sonuçlanmıştır. Batı Anadolu'yu işgal etmiş olan Yunan Ordusu hezimete uğramıştır. Anadolu'nun Türk vatanı olduğu bir kez daha uluslararası alanda ispatlanmıştır. Büyük Taarruz'da önemli bir gelişme de yaşanmıştır. Yunan Orduları Başkumandanlığına henüz getirilmiş olan Nikolaos Trikopis ve karargâhı 2 Eylül 1922'de Uşak'ın Göğem Köyünde Türk birlikleri tarafından esir edilmiştir. Trikopis ve maiyetinin esareti süreci Türk basınında yakından takip edilmiştir. Trikopis'in başkumandanlığa tayini, esareti ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri Türk basınının haber ve yorumlarıyla Türk kamuoyuna taşınmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin bütününe temsil eden gazeteler kullanılarak Trikopis ve karargâhının esaretinin Türkiye'de ve Yunanistan'daki yansımaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunan Ordusu, Türk Ordusu, Trikopis, Mustafa Kemal Paşa, Uşak.

Abstract

The Great Offensive, lasted from 26 August 1922 to 18 September 1922, resulted in a definite Turkish victory. The Greek Army, which the occupied Western Anatolia, was defeated. It was proved internationally that Anatolia is once again a Turkish homeland. There had an important development in the Great Offensive. Nikolaos Trikopis and his headquarters, which had just been appointed as the Commander in Chief of the Greek Armies, were captured by Turkish troops in Göğem Village of Uşak on 2 September 1922.

The process of captivity of Trikopis and his entourage was closely followed in the Turkish press. The appointment of Trikopis to the Commander-in-Chief, his captivity and his meetings with Mustafa Kemal Pasha were conveyed to the Turkish public by the Turkish press. In this study, it was evaluated reflections of the captivity of Trikopis and his headquarters in Turkey and Greece using the newspapers representing the whole of Turkey.

Keywords: Greek Army, Turkish Army, Trikopis, Mustafa Kemal Paşa, Uşak.

Giriş

Sakarya zaferinden Büyük Taarruz'a kadarki zaman süreci, birtakım önemli siyasi ve askeri gelişmelerle geçmişti. Ankara Hükümeti bu zaman sürecinde bir yandan barışı diplomasi yoluyla ararken diğer yandan askeri hazırlıklarını sürdürmüştü. Türk Milleti, Sakarya zaferiyle beraber II. Viyana kuşatmasından beri devam eden makûs kaderini yenmeyi başarmıştı. Bu zaferle Anadolu'da Yunan ilerlemesine karşı bir set çekmişti. Ankara Hükümeti gerek dışarıda gerekse içeride saygınlığını artırmıştı.¹

Mustafa Kemal Paşa ve Türk Genelkurmayı, Anadolu meselesinin siyaseten çözülemeyeceğini başından beri bilmekteydiler.² Yunanlılara karşı kesin bir darbe vurmak için daha Ekim 1921'de Genelkurmay Başkanlığı tarafından SAD³ adıyla anılacak bir taarruz planı hazırlanmıştır.⁴ Büyük Taarruza hazırlık sürecinde Türk ordusunda eğitim oldukça önemsenmişti. Sürekli olarak tatbikatlar yapılarak ordu savaşa hazırlanmıştı.⁵

¹ Türk İstiklal Harbi, *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, C. II, VI.Kısım,,1.Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, s.7, 8.

² *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1991, s. 428-429.

³ Sandıklı adının baş harfinden yola çıkılarak taarruz planına SAD denilmiştir.Bkz: Fahri Belen, "Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı", *Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972, s. 99.

⁴ *TİH*, C.II, 1.k. s.50,51.

⁵ *TİH*, C.II, 2.k. s.10; Fahri Belen, "Büyük Taarruz", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, s. 55.

Mustafa Kemal Paşa, taarruz yapılacağını 4 Ağustosta Ankara'da Bakanlar Kuruluna bildirmişti.⁶ Ardından gizli bir şekilde 17 Ağustos tarihinde Konya'ya hareket etmişti.⁷ Gazetelerde çıkan ilanlarla Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da yabancı devlet elçilerine çay ziyafeti vereceği izlenimi verilmişti.⁸ Mustafa Kemal Paşa Akşehir'de Batı Cephesi Karargâhında ordu komutanlarının da katıldığı toplantıda harekât planı üzerinde son müzakerelerini yapmış,⁹ 24 Ağustos 1922 saat 19.00'da Şuhut'a gelmişti. 25 Ağustos 1922 akşamı Kocatepe'nin güneybatı yamaçlarında çadırli ordugâhta konaklamıştı.¹⁰ Ardından Kocatepe'ye hareket etmiş, ay yıldızlı gecede Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa ile birlikte Kocatepe'deki gözetleme yerinde hazır bulunmuşlardı.¹¹ Saat 04.30'da başlaması gereken topçu ateşi sisin fazlalığı nedeniyle 05:00'da başlayabilmiştir.¹² Böylece Türk Milleti işgalci düşmanı topraklarından atmak için büyük bir savaşa girmiştir.

26 Ağustos 1922'de başlayan ve 18 Eylül 1922'de son Yunan askerinin de Batı Anadolu'dan çıkarıldığı Büyük Taarruz Türk Millî mücadelesinin askeri safhasını sona erdirmiştir.¹³ TBMM

---

⁶ Ahmet Altıntaş, *Millî Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi (1919-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s.56.

⁷ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, s. 189.

⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, 448; *TİH*, C.II, 1.k., s.205.

⁹ Atatürk, *Nutuk*, s. 448; Fahrettin Altay, "Büyük Taarruzda Süvari Kolordumuz", S.18, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ağustos 1986, s.46.

¹⁰ Atatürk, *Nutuk*, s. 448; Doğan Adalı, *Büyük Taarruz Hazırlık Dönemindeki Diplomatik, Siyasi ve Askeri Faaliyetler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 160.

¹¹ *TİH*, C.II, 2.k., s.95.

¹² *TİH*, C.II, 2.k., s.95; Kollu, a.g.m., s.520.

¹³ Büyük Taarruz sürecine dair tafsilatlı bilgi için bkz. Uğur Üçüncü, *Büyük Taarruz*, Altınpost Yay., Ankara 2012; *Afyonkarahisar'dan İzmir'e Birinci Ordunun Karşısında Yunan Sürüleri*, Orhaniye Matbaası, (Basım yeri belirsiz)1339/1923; İbrahim Artuç, *Büyük Taarruz Başkumandan Meydan Muharebesi*, İstanbul 1986; İzzettin Çalışlar,

Hükümetinin elde ettiği bu büyük zafer Türkler için bir kırılma noktasıdır. Zira Viyana Seferinden sonra Türk ordusunun topyekûn bir şekilde yaptığı ilk taarruz olmuştur. Taarruz başarıyla sonuçlanmış ve Anadolu'nun bir kez daha Türk yurdu olduğu ispatlanmıştır. Yunan ordusu ise çıktığı Anadolu macerasında büyük bir hezimete uğramış, uzun yıllar kendini toparlayamayacak bir sürece girmiştir.

Büyük Taarruz sürecindeki en önemli gelişmelerden biri de Yunan Başkumandanlığına getirilen Trikopis'in ve maiyetinin Türk ordusuna esir düşmesidir. Trikopis, 30 Ağustos 1922'de yapılan Başkumandanlık Meydan Muharebesi sonrasında hayatını zor kurtarabilmişti. Esir edilmiş olan yaverinin ifadelerine göre Trikopis özel otomobili ve hayvanlarını Dumlupınar'da bırakarak Eczun kuvvetlerinin arasına karışıp kaçmıştı.¹⁴ Trikopis'in bu geçici kaçıışı 2 Eylül'de son bulmuştur. Hatıralarında da belirttiği gibi, amaçsız bir şekilde çekilen Yunan birlikleri, günlerdir aç ve savaşmanın getirmiş olduğu bitkinlikle karşılaşmıştır. Askerler, subayların emirlerini dinlemedikleri gibi, onları Türk ordusuna teslim etmekle dahi tehdit eder duruma gelmişlerdi.¹⁵ 4 Eylül'de Yunan Başkumandanlığına atanacak olan Birinci Kolordu Kumandanı Trikopis ve Yunan karargâhı 2 Eylül tarihinde Elmadağ eteklerinde Gövem Köyü civarında Birinci Kafkas Kumandanı Albay Halit Akmansu'ya bağlı Türk birlikleri tarafından esir edilmişti. Akmansu, esir Yunan karargahını ertesi gün Uşak'a göndermiştir.¹⁶ Trikopis, hatıralarında

---

Sakarya'dan İzmir'e Kadar 1'nci Kolordu, haz. Zekeriya Türkmen, Alev Keskin, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2003; İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1992; *TİH*, C.II, 1. k.; *TİH*, C.II, 2. k.

¹⁴ ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 30, Belge: 30-1.

¹⁵ Nikolaos Trikopis, General Trikopis'in Hâtıraları, Çev. Ahmet Angın, Hûsnütabiat Matbaası, İstanbul 1967, s.101-102.

¹⁶ ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1; ATASE İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 124, Belge: 124-1; ATASE, İSH, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1a. ATASE, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 118; "Trikopis Nasıl Teslim Oldu", *Yakın Tarihimiz*, S.28, C.III, Eylül 1962, s.36, 37; "Yunan Başkumandanı Trikopis Nerede, Kime, Nasıl Teslim Oldu?", *Tarih Konuşuyor*, S.7, C.II, Ağustos 1964, s. 528-530, 532, 534.

esaretinin çaresizlik üzerine olduğunu belirtmiştir. Ona göre Türklerle sonuna kadar savaşılması emrini vermesine rağmen bütün subayların askerlerin savaşmak istemediklerini kendine söylediklerini ifade etmiştir. Teslim olunması yönünde ısrarlar karşısında Trikopolis, top ve makinalı tüfeklerin tahrip edilmesini emretmiş, mevcut subaylardan askerlerin takındığı tavrı hakkında imzalı kâğıt almıştır. Ardından beyaz bayrak çekmek zorunda kalmıştır.¹⁷

Trikopolis ve maiyetini esir alan birliğin başındaki Ahmet Çavuş ise olayı şu şekilde anlatmıştır:¹⁸

“... - Keşif için üç kişi dağa tırmanmağa başladık. Yanımda saatli, tetikli, fitilli olmak üzere 11 bomba vardı. Arkamızdan da kırk kişi yollayacaklardı. Alaca karanlıkta tepenin bir boyun noktasına vardığımız zaman, 5 - 10 zabitin oturduklarını gördüm. Derhal bombalardan birisini yakalayarak, davranmayın, teslim olun, diye haykırdım. Hepsi, ellerini kaldırdılar. Arkadaşlarım da yanına gelmişlerdi. Ben önümüzde duran bir zabitin atını yularından yakalayıp çektim.

Sordular:

- *Ne kadar kuvvetiniz var? dediler.*
- *Üç ordu, dedim. Tamamen muhasara altındasınız. Ya teslim olacaksınız ya sizi gurup ateşine vereceğiz.*
- *Hangi kıtaya kumanda ediyorsun? dediler.*
- *Alay kumandanyım, dedim.*

Rütbemi sordular?

- *Başçavuş... dediğim zaman hepsi hayret içerisinde kalmışlardı.*

Hayretlerini gidermek için devam ettim:

- *Bizde onbaşidan fırka kumandanı bile var, dedim. Onlara, torbalarımızdan peksimet çıkararak verdik. Onlar da bize, bol bol sigara ikram ettiler. Ceplerimizi doldurduk. Biz onları böylece esir aldıktan epey sonra Kaymakam Hüseyin Hüsnü Beyle tabur*

¹⁷ General Trikopolis'in Hatıratı, Matba-i Askeriye, Dersaadet 1339/1923, s. 28-29; Trikopolis, a.g.e., s. 102-103;

¹⁸ Ahmet Çavuş'un tam anlatısı için bkz. *30 Ağustos Hatıraları*, Hzl. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Yay., (Basım yeri belirsiz) 2000.

kumandanımız Fuat Bey geldiler. Hüseyin Hüsnü Bey, esir zabitlerin içerisinde birisini, eliyle işaret ederek bana sordu:

- Bu zabitin kim olduğunu biliyor musun?

- Ne bileyim, dedim. Elin düşmanı... Babamın oğlu değil ya!...

Fuat Beyin gözleri faltaşı gibi açılmıştı:

- Trikopis, Trikopis, diye haykırdı. Yunan Başkumandanı...

Trikopis'i Uşak'a kadar getirdik. Orada bana bir istiklâl madalyası yazdılar. Trikopis'in esvaplarını da bana hediye ettiler. Geçen seneye kadar bu esvapları giyerdim. Şimdi bunlar azıcık eskidi. Sokağa pek gelmiyor. Evde saklıyorum."

Trikopis ve üst düzey maiyeti Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılmıştır.¹⁹ Trikopis esir edilirken özel kılıcına da el konulmuştur. Bununla beraber Trikopis yıllar sonra Atina'da Hıfzı Topuz'a verdiği demeçte kendileri için kılıcın düşmanın eline geçmesinin küçüklük olduğunu bu nedenle esaretinden önce onu imha ettirdiğini iddia etmiştir. Türkler tarafından el konulan kılıcın ise kendisine ait olmadığını savunmuştu.²⁰

Trikopis ve diğer üst düzey esir Yunan subayları, önce Ankara'ya oradan da Kırşehir'e götürülmüşlerdir. Yaklaşık bir yıllık esaretten sonra esirlerin karşılıklı salınması yönünde Türkiye ve Yunanistan arasındaki sözleşme üzerine Trikopis ve arkadaşları serbest kalmışlar ve Yunanistan'a dönmüşlerdir.²¹

Peki, Trikopis'in Başkumandanlığa getirilmesi, kendisinin ve maiyetinin esaretinin Türkiye'de ve Yunanistan'daki yansımaları Türk basınında nasıl yer bulmuştur? Bu soruların yanıtlarının bulunması sürecin anlaşılmasına önemli katkılar yapacaktır.

Türk Basınında Trikopis'in Başkumandanlığa Getirilişi

Yunan ordusunun Türk ordusu karşısında art arda aldığı yenilgilere rağmen İstanbul'daki Yunan temsilciliği, Yunan kuvvetlerinin halen

¹⁹ Trikopis, *a.g.e.*, s.103.Stanford J.Shaw, *From Empire to Republic*, Vol.IV, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000, s. 1701.

²⁰ *30 Ağustos Hatıraları*, s.69.

²¹ Trikopis, *a.g.e.*, s. 104-105.

bir savunma yapabileceği umuduyla 1 Eylül 1922'de Güney Ordu Grubu ve I. Kolordu Komutanı General Trikopis'i Başkomutan, Dousmanis'i, Sariganis ve Pallis'i ise üst düzey komutanlar olarak atadılar.²²

Yunan ordusunun Birinci Kolordu Kumandanı olan Trikopis'in Başkumandanlığa getiriliş öyküsü esaretiyle eşzamanlı olarak Türk basını tarafından kamuoyuna bildirilmiştir. Basına göre Yunan ordusu Dumlupınar Meydan Muharebesi yenilgisinin ardından Uşak'a çekilmişti. Yunan kuvvetlerinin başında bulunan Yunan Kumandanları yenilgilerinden dolayı bir özeleştiri yapmak ve bundan sonra nasıl bir yol izlenmesi gerektiği noktasında aralarında bir toplantı yapmışlardı. Bu toplantıda yenilginin en büyük sorumlusu Yunan Başkumandanı Hatzianestis olarak görülmüştü. Kumandanlar, Hatzianestis'nin Başkumandanlıktan azlini ve yerine General Trikopis'in getirilmesi kararını almışlardı. Alınan bu karar Atina'ya bildirilmişti.²³ Atina Hükümeti ilk olarak Hatzianestis'yi görevden almış, Başkumandanlığa 4 Eylül tarihinde Trikopis getirilmişti.²⁴

Yunan basını yapılan bu değişikliğin Yunan ordusuna olumlu bir etki yarattığını iddia etmişti. Nitekim 4 Eylül tarihiyle Yunan Matbuat Kalemi bu değişikliğin "*gerek efkâr-ı umûmiyye ve gerek mahâfil-i ecnebiye nezdinde pek iyi te'sîrler*" yaptığını yazmıştı. Atina'da, bu değişikliklerle Yunan askerlerinin teskin edilmesinden başka maneviyatının da yükseleceğine inanılmıştı. Türk basını ise Trikopis'in Başkumandanlığa getirilmesi ve Yunan karargâhında yapılan değişikliklere büyük ilgi göstermişti. 7 Eylül tarihli Anadolu gazetelerinde verilen habere göre, "*Yunan Hükümeti Hacı Anesti'nin*

---

²² Hikmet Öksüz, İsmail Köse, Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz, Türkiye Mecmuası, 27/2, 2017, s.228.

²³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1; *İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1; *İkdâm*, 12 Eylül 1338/ 12 Eylül 1922, No:9154, s.1.

²⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1; *İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1; *İkdâm*, 12 Eylül 1338/ 12 Eylül 1922, No:9154, s.1.

yerine Anadolu ordusu Başkumandanlığına General Trikopis'i ta'yîn eylemişlerdir."²⁵

5 Eylül tarihiyle İzmir'den alınan bir kaynaktaki General Trikopis'in Başkumandanlığa tayin edildiği telgrafla bildirilmişti. Oysaki Trikopis ve mahiyeti 2 Eylül tarihinde Türk ordusuna esir düşmüştü. 2 Eylül akşamı Türk kuvvetleri dağınık ve yorgun bir durumda olan Yunan kuvvetlerini Uşak civarında sıkıştırmıştı. Başlarında General Trikopis'in olduğu Yunan kuvvetleri Türk birliklerinin elinden kurtulamayacaklarını anlayınca teslim olmayı tercih etmişlerdi.²⁶

Trikopis ve Karargâhının Esaretinin Basındaki Yansımaları

Yunan ordusunun yeni başkumandanının Türk ordusuna esir düşmüş olması Türk ve Yunan tarafları açısından oldukça önemliydi. Bu esaret Türk Milleti için büyük bir moral kaynağıken Yunanlılar için tam bir hayal kırıklığıydı. Bunu çok iyi idrak eden Türk basını esaretle ilgili ayrıntıları kamuoyuyla yoğun bir şekilde paylaştı. *Vakit* gazetesi 7 Eylül tarihli nüshasında 5 Eylül tarihli Rauf Bey'in bir telgrafından hareketle General Trikopis'in esareti hakkında malumat veriyordu. Bu malumata göre General Trikopis 2 Eylül akşamı Uşak civarında 2. Kolordu Kumandanı General Diyenis, Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Vasilekopulos, Erkan-ı Harbiye Miralay Nerenemis, Levazım Reisi Miralay Tirvitis, 13. Fırka Kumandanı Kiyapiyalis? ile birlikte esir edilmişti. Yunan Başkumandanı Trikopis ve diğer esir subaylar ise Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhına sevk edilmişlerdi.²⁷

²⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No 601, s.1; *Babalık*, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 985, s.2; *Varlık*, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 78, s.1.

²⁶ *İslahât*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No:1182, s.1; *İkdâm*, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, No:9148, s.2.

²⁷ *Vakit*, 7 Eylül 1922/7 Eylül, No: 1700, s. 2; Genelkurmay belgelerine göre ise Trikopis haricinde esir alınan Yunan üst subayları şöyledir: Trikopis'ten başka II. Kolordu Kumandanı Diyenis, Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Yuvanıs, Miralay Nirotis, Vasilekopoli, 13.Tümen Kumandanı Miralay Vandanis, 2. Kolordu Levazım Reisi Nirotis ve Miralay Katiyas da esir edilmişlerdi. Bkz. *ATASE İSH*, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1; *ATASE İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 124, Belge: 124-1; *ATASE*,

Yunan esirleri 5. Tümen tarafından teslim alınmıştı. Bunlardan başka bir Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi ile 96 subay da yaklaşık aynı zamanda 23. Tümen tarafından esir edilmişti. Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa'nın bildirdiğine göre bu iki esir kafilesinde 120 subay ve 3.000 asker bulunuyordu.²⁸ 6 Eylül tarihli *Yeni Adana* gazetesine göre ise 10.000 er, erkan-ı harbiyesiyle beraber iki general, dört tümen kumandanı esir edilmişti.²⁹ Mustafa Kemal Paşa sadece esir alınan subayların sayısını 300 olarak vermiştir.³⁰

Babalık gazetesi muhabirlerinden, Samizade Süreyya, Yunan karargâhının esir edilmesi ve Trikopis ile ilgili gözlemlerini 3 Eylül tarihiyle gazetesine göndermişti. Onun anlattığına göre, 2 Eylül sabahı beş bin kadar Yunan esiri ele geçirilmişti. Bunlar arasında biri Güney Cephesi Kumandanı Trikopis olmak üzere iki general de vardı. Samizade Süreyya, Trikopis hakkında kısa bir bilgi vermeyi ihmal etmiyordu. Onun anlattığına göre Trikopis, “Yunanistan’ın en büyük milyonerlerinden imiş. Hükümetten maâş almaz. Bilakis orduya madden yardım edermiş.” Trikopis’ten başka esirler arasında birçok miralay, kaymakam ve binbaşılar da bulunmaktaydı.³¹

İkdâm gazetesi Trikopis’in esaretinin İstanbul’da yansımaları gösteren bir haberi nüshasına taşıyordu. Habere göre, Trikopis ve diğer Yunan generallerinin esaretiyle ilgili olarak İstanbul’da *Fransızca İstanbul* gazetesinde “Başkumandan General Trikopis’le Erkân-ı Harbiyyesinin ve İki Kolordu Kumandanının 2 Eylül’de Salihli³²

İSH, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1a. *ATASE*, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 118, Belge: 118-1; *ATASE*, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 130, Belge:130-2; *ATASE*, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 118, Belge: 118-1; *ATASE* İSH, Kutu: 1787, Gömlek: 14, Belge: 14-1; *ATASE* İSH, Kutu: 1798, Gömlek: 72, Belge: 72-1; *ATASE* İSH, Kutu: 1802, Gömlek: 20, Belge: 20-30.

²⁸ *ATASE* İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 124, Belge: 124-1.

²⁹ *Yeni Adana*, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, No: 359-176, s. 1.

³⁰ *ATASE* İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1.

³¹ *Babalık*, 12 Eylül 1338/12 Eylül 1922, No: 989, s.1.

³² Trikopis Salihli’de değil Elmadağ eteklerinde Göğem Köyü civarında esir alınmıştı. Bkz: “Trikopis Nasıl Teslim Oldu”, s.36, 37; Yunan Başkumandanı Trikopis Nerede, Kime, Nasıl Teslim Oldu?”, s.528-530, 532, 534.

*civârında esîr edildiği anlaşılıyor. Bu haber, bu haftanın en heyecanlı vak'alarındandır.*³³ ibareleri yer alıyordu.

Türk basınından anlaşılacağı üzere Yunan Generali Trikopis'in 2 Eylül tarihindeki esaretinden Yunan Hükümetinin haberi olmadığı gibi Trikopis'in de Başkumandan tayin edildiğinden haberi yoktu. Trikopis'e Başkumandan olduğunu, Mustafa Kemal Paşa, 6 Eylül 1922'de huzuruna getirildiğinde iletmişti.³⁴ General Trikopis Türk ordusu tarafından esir edildiği zaman henüz Başkumandan tayin edildiğine dair emri almadığından kendisini halen Birinci Kolordu kumandanı olarak tanıtmaktaydı. Yunan Başkumandanı Hatzianestis, bile henüz azledilmeden önce Trikopis'in esaretinden haberi yoktu. Nitekim 3 Eylül'de resmî tebliğ yayınlamış olan Hatzianestis General Trikopis'in esaretinden habersizdi. *Vakit* gazetesi aksi takdirde bu esareti Hatzianestis, zamanında Atina'ya bildireceğini ve esir olan kumandanın kendi yerine tayin edilmesine müsaade etmeyeceğini yazmaktaydı.³⁵ Esir Yunan kumandanlarına ise Türk Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle oldukça nazik davranılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Eylül tarihinde Ankara'ya gönderdiği bir telgrafta bu durum açıkça görülmektedir. Telgrafta Mustafa Kemal Paşa esirlerle görüşüğünü, kendilerini teselli ettiğini ve ailelerine sıhhat haberlerini bildirmelerine izin verdiğini yazmaktadır.³⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafında belirttiği gibi esir generallerin aileleriyle temasa geçilmişti. Bu doğrultuda esir Yunan komutanlarının sağlık durumları Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla ailelerine bildirilmişti.³⁷ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 6 Eylül tarihinde Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne şu telgrafi çekmiştir³⁸:

³³ *İkdâm*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No:9149, s.1.

³⁴ Shaw, *a.g.e.*, s. 1701.

³⁵ *Vakit*, 7 Eylül 1922/ 7 Eylül 1922, No 1700, s. 2.

³⁶ ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1.

³⁷ *Vakit*, 7 Eylül 1922/7 Eylül, No: 1700, s. 2.

³⁸ *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.1.

“Türk ordusu tarafından esîr edilen bervech-i âtî General ve büyük rütbeli zâbitânın hâl-i sıhhatte olup Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın misâfîri bulduklarının ailelerine tebliği ricâ olunur:

General Trikopis, Erkân-ı Harb Mîralâyı Nerenemis, İkinci Kolordu Kumandanı General Diyenis, Erkân-ı Harbiye Reîsi Vasilikopolis, Levazım Reîsi Mîralây Tirdidis, 13'üncü Fırka Kumandanı Mîralây Kiyapiyalis.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti”

Hilal-i Ahmer'in yukarıdaki telgrafına Salib-i Ahmer'den cevap 9 Eylül tarihinde gelmiştir. Telgrafta, Yunan Başkumandanı General Trikopis'in sağlığının yerinde olduğunun ailesine bildirildiği ve *“ailesinin de âfiyette bulunduğu kendisine iş'âr edilerek mukabil ma'lûmât alınması ric'a olunduğu”* ifade edilmiştir.³⁹

Türk basınından anlaşıldığı kadarıyla General Trikopis'in özel eşyaları da ele geçirilmişti.⁴⁰ Türk Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa, Trikopis'in ele geçen eşyaları arasında bulunan kılıcı Millî Savunma Bakanı Kazım (Özalp) Paşa'ya harp hatırası olarak hediye etmişti.⁴¹ Kılıç, Mustafa Kemal Paşa'nın bir tezkeresiyle Ankara'ya gönderilmiştir. Türk basını kılıcın şekli hakkında bilgi vermiştir: *“Bu kılıç Yunan Cenerallerinin kullandıkları kılınçlar nev'indedir. Kabzasında bir Yunan arması vardır.”*⁴² *İstikbâl* gazetesinin 8 Eylül tarihli haberi de bu doğrultuydu. *“Hacı Anesti'nin Kılıcı Ankara'da”*

³⁹ *İkdâm*, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No:9152, s.1.

⁴⁰ *Babalık*, 10 Eylül 1338/10 Eylül 1922, No: 987, s.2.

⁴¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1; *Babalık*, 10 Eylül 1338/10 Eylül 1922, No: 987, s.2; *Varlık*, 11 Eylül 1338/11 Eylül 1922, No: 79, s.1; *Vakit*, 11 Eylül 1338 / 11 Eylül 1922, No:1704, s.2; *Yeni Adana*, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No: 362-179, s.1; Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s.293; Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998, s.234.

⁴² *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1; Gerek Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Eylül tarihli askeri raporu gerekse 5.Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşa'nın 3 Eylül tarihli harp raporunda, Trikopis'in Dumlupınar Meydan Muharebesinden sonra özel otomobili ve hayvanlarını da terk ettiği belirtiliyordu. Trikopis'in otomobili ise Fahrettin Paşa'nın ifade ettiğine göre Aslıhanlar köyüne gönderilmişti

başlıklı haber, *İstikbâl* gazetesinin Ankara muhabiri Osmanzade Hamdi Bey'in bir telgrafına dayanmaktaydı. Haber aynen şöyleydi: “Muzmahill düşmân ordusunun hezîmetinin derecesini düşününüz ki, Başkumandanları ma'hûd Hacı Anesti Uşak'tan kaçarken kılıcı ile av köpeğini alamamıştır. Altın kabzalı olan ve üzerinde salib resmi bulunan bu kılıç iğtinâm edilerek Ankara'ya getirilmiştir.”⁴³ *Yeni Adana* ve *Vakit* gazeteleri de 8 Eylül tarihiyle Ankara'dan aldıkları telgraflar merkezinde aynı haberi vermişlerdi.⁴⁴ Haberde görüleceği üzere Hatzianestis'nin Uşak'tan kaçarken köpeğini ve kılıcını bırakıp kaçtığı iddia edilmişti. Oysaki Yunan eski Başkumandanı Hatzianestis Türk taarruzu süresince İzmir'de bulunmuştu. Birkaç kez cepheye hareket etmek istemişse de bunda başarılı olamamıştı.⁴⁵ Trikopis'in kılıcından başka Dumlupınar'da terk ettiği otomobil ve hayvanları da Türk ordusu tarafından ele geçirilmişti.⁴⁶

Yunan Başkumandanı Trikopis'in esir edildiği haberi, Türk basınının yazdığına göre Yunan basınında şok etkisi yapmıştı. Basın 6 Eylül sabahı itibariyle ilk olarak bu haberi yalanlama yoluna gitmişti.⁴⁷ Hatta sanki Trikopis görevdeymiş gibi cepheden raporlar geldiği iddialarına yer vermişti. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 8 Eylül tarihli nüshasında, 6 Eylül tarihiyle Atina telsizinden “*Trikopis'in Raporu*” başlığıyla verilen haber bu mealdedir. Haberde Yunan gazetelerinin istihbaratına göre yeni Yunan Başkumandanı Trikopis'in Yunan ordusunun vaziyeti hakkında hükümetine bir rapor gönderdiği ifade edilmişti.⁴⁸ Oysaki Trikopis 2 Eylül tarihinde Türk kuvvetlerine esir olmuştu. Gerçi Trikopis esir olmadan hemen

⁴³ *İstikbâl*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No: 705, s.1.

⁴⁴ *Yeni Adana*, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No: 362-179, s.1, *Vakit*, 9 Eylül 1338 / 9 Eylül 1922, No: 1702, s.2.

⁴⁵ *İkdâm*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No:9151, s.1; *Babalık*, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 985, s.2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No 601, s.2; *Açıksöz*, 9 Eylül 1338/9 Eylül 1922, No:576, s.2.

⁴⁶ ATASE İŞH, Kutu: 1789, Gömlek: 30, Belge: 30-1; ATASE İŞH, Kutu: 1784, Gömlek: 126, Belge: 126-1.

⁴⁷ *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.1.

⁴⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No 602, s.1.

önce Hatzianestis'nin görevden alınmasına dair bir raporu arkadaşlarıyla beraber Yunan Hükümetine göndermişti. Gazetede belirtilen raporun bu olduğu düşünülse dahi sorun devam etmektedir. Çünkü Trikopis bu raporu yazdığında Yunan Başkumandanlığına henüz getirilmemişti. Bir başka düşünce de Trikopis'in Türk ordusunun esiriyken bir rapor yazmış olma ihtimalidir. Fakat böyle olsaydı Türk basının da bu doğrultuda haberler yazması gerekirdi. Dolayısıyla bu haberin Yunanlılar tarafından Trikopis'in esaretinin ya henüz öğrenilmediği ya da esaretini saklama amaçlı olduğu düşünülebilir.

Yunan basınında 6 Eylül akşamı ve 7 Eylül sabahından itibaren Trikopis'in esir olduğu itiraf edilmeye başlanmıştır.⁴⁹ Rumca gazeteler esir edilen General Trikopis'in yerine ise General Polymenekos'un tayin edildiğini bildirmişti.⁵⁰ Türk basınında Yunan ordusunun yeni Başkumandanı hakkında haberler çıkmaya başlamıştı. *Açıksöz* gazetesinin Atina'dan aldığı iddia ettiği haberine göre yeni Yunan karargâhı Midilli'de kurulacaktı.⁵¹ *İkdâm* gazetesi ise General Polymenekos hakkında kısa bir bilgi vermişti. Gazeteye göre Başkumandan geçen sene Kütahya'yı işgal eden 3. Yunan Kolordusu Kumandanı idi. Polymenekos, Papulas'ın Başkumandanlıktan ayrılmasından sonra kendi talebiyle emekliye ayrılmıştı.⁵²

Yunan Başkumandanlığındaki bu değişikliklerin ise Yunan resmi tebliğlerine yansması ilginçti. Bu noktada Hatzianestis-Trikopis-Polymenekos sırası doğrultusunda 5 ve 6 Eylül tarihli Yunan resmi tebliğlerindeki imzalara bakmakta fayda vardır. 5 Eylül tarihli Yunan resmi tebliği İzmir basınında halen Asya-yı Suğra Ordusu

⁴⁹ *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.1.

⁵⁰ *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.1; *İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1.

⁵¹ *Açıksöz*-11 Eylül 1338/11 Eylül 1922, No:577, s.2.

⁵² *İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1.

Kumandanı Hatzianestis imzasıyla çıkmaktaydı.⁵³ Trikopis'in esareti nedeniyle herhangi bir imzalı resmi tebliğine rastlayamadık. 6 Eylül tarihli Yunan resmi tebliği ise İstanbul ve İzmir basınında farklı imzalarla çıkmaktaydı. *İkdâm* gazetesi 6 Eylül tarihli Yunan resmi tebliğini halen Hatzianestis, *Peyâm-ı Sabâh* ve *Şark* gazeteleri Asya-yı Suğra Ordu Kumandanı Poliminekos imzalarıyla, *Vakit* ise imzasız vermektedir. Görüleceği üzere Yunan tebliğleri hangi Başkumandanın imzasıyla çıkacağı belirsizliği vardı. Fakat 7 Eylül, Yunan resmi tebliğiyle beraber yeni Yunan Başkumandanı imzasıyla yayınlanacaktı.⁵⁴

Sonuç

Bu çalışmada ortaya çıkan önemli bir sonuç, Türk Milletinin içine düştüğü zor bir durumda iken dahi devrinin süper gücü İngiltere destekli, topraklarını işgal eden Yunan ordusuna karşı birlik beraberliğini sağlayarak yaptığı mücadeleden zaferle ayrılmayı başarmasıdır. Adına Büyük Taarruz denen ve 26 Eylül 1922'de Afyon Kocatepe'den başlayan ve 18 Eylül'de son Yunan artıklarının Batı Anadolu'dan tamamen temizlendiği bu savaş, Türk Milletinin atılmaya çalışıldığı Anadolu'yu vatan yaptığını bir kez daha ispat etmiştir. Yunan ordusu bu savaşta büyük bir yıkıma uğramıştır. Savaş sonrasında uzun yıllar kendini toparlayamamıştır. Bu nedenle o sürece Küçük Asya Felaketi adını vermişlerdir. Büyük Taarruz sürecinde Türkler için büyük bir şeref, Yunanlılar için ise utanç verici bir gelişme yaşanmıştır. Yunan Başkumandanlığına henüz getirilmiş olan Trikopis ve maiyeti Türk ordusuna esir düşmüştür.

Savaş öncesinde Ankara'yı ele geçirdikten sonra Kayseri Talas'ta kahve içeceğini vaad eden Trikopis, Başkumandanlık Meydan Muharebesinde aldığı ağır yenilgi sonrasında kaçmaya çalıştığı

⁵³ *İslahât*, 7 Eylül 1338 / 7 Eylül 1922, No:1182, s.2.

⁵⁴ *İkdâm*, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, No:9150, s.1; *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.2; *Vakit*, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, No:1701, s.1; *Şark*, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, No:1220, s.2.

Uşak'ta Türk ordusu tarafından esir edilmiştir. İlginçtir, esaret sürecini ise kahve içeceğini vaat ettiği Talas'ta geçirmiştir.

Trikopis'in ve maiyetinin esaret süreci Türk basınında yakından takip edilmiştir. Bununla beraber Trikopis'in Başkumandanlığa getirildiğine dair haberler, esaretiyle eş zamanlı olarak verilebilmiştir. Esaretine dair haber ve yorumlar ise Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar Türk gazetelerince ulaştırılmıştır. Bu şekilde Türk kamuoyu o süreci basından takip edebilmiştir. Türk basınında Trikopis'in başkumandanlığa getirildiğinden haberdar olmaması ve Türk Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa tarafından bu gerçeğin kendisine bildirilmesi yoğun bir şekilde işlenmiştir. Daha da ilginç onu Başkumandanlığa getiren Yunan Genelkurmay Başkanlığının da Trikopis'in esaretini bilmediği basında vurgulanmıştır. Trikopis'in Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılması, Türk Başkumandanının ona saygılı bir şekilde yaklaştığı da öne çıkarılan haberlerdendir.

Yunan Başkumandanı ve maiyetinin esaretinin Türkiye'de ve Yunanistan'daki yansımaları da basında ortaya konmuştur. Buna göre Türkiye'de büyük bir sevinç yaşanmıştır. Halkın TBMM Hükümetine inancı ve bağlılığı artmıştır. Yunanistan'da ise bu esaret, başlangıçta ya gizlenmiş ya da haberdar olunamamıştır. Fakat esareten birkaç gün sonra Yunan basını gelişmeyi duyurmak zorunda kalmıştır. Esaret Yunanistan'da tam bir şok etkisi yaratmıştır.

Kaynakça

(1964). "Yunan Başkumandanı Trikopis Nerede, Kime, Nasıl Teslim Oldu?", *Tarih Konuşuyor*, 2(7): 509-535.

(Yazar belirsiz). (1923). *Afyonkarahisar'dan İzmir'e Birinci Ordunun Karşısında Yunan Sürüleri*. (Basım yeri belirsiz): Orhaniye Matbaası.

Akmansu, H. (1962). "Trikopis Nasıl Teslim Oldu". *Yakın Tarihimiz*, 3(28): 35-37.

Açıksöz, 9 Eylül 1338/9 Eylül 1922, No:576, s.2.

- Açıksöz*-11 Eylül 1338/11 Eylül 1922, No:577, s.2.
- Adalı, D. (1998). *Büyük Taarruzda Hazırlık Dönemindeki Diplomatik, Siyasi ve Askeri Faaliyetler*. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Altay, F. (1986). "Büyük Taarruzda Süvari Kolordumuz". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (18): 40-53.
- Altıntaş, A. (1990). *Millî mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi (1919-1922)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artuç, İ. (1986). *Büyük Taarruz Başkumandan Meydan Muharebesi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- ATASE İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 124, Belge: 124-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 126, Belge: 126-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1787, Gömlek: 14, Belge: 14-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 30, Belge: 30-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1798, Gömlek: 72, Belge: 72-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1802, Gömlek: 20, Belge: 20-30.
- ATASE, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 118, Belge: 118-1.
- ATASE, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 130, Belge:130-2.
- ATASE, İSH, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1a.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1991.
- Babalık*, 10 Eylül 1338/10 Eylül 1922, No: 987, s.2.
- Babalık*, 12 Eylül 1338/12 Eylül 1922, No: 989, s.1.
- Babalık*, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 985, s.2.
- Belen, F. (1972). "Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı", *Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Belen, F (1986). "Büyük Taarruz". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (18): 54-72.
- Çalışlar, İ. (2003). *Sakarya'dan İzmir'e Kadar 1'nci Kolordu*. (Haz. Türkmen, Z. ve Keskin, A.) Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- General Trikopis'in Hatıratı, Matba-i Askeriye, Dersaadet 1339/1923.

- Görgülü, İ. (1967). *Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim-31 Temmuz 1922)*, Cilt II, VI. Kısım, 1. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Görgülü, İ. (1992). *Büyük Taarruz*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No 601, s.1-2.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No 602, s.1.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1
- Islahât*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No:1182, s.2.
- İkdâm*, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No:9152, s.1.
- İkdâm*, 12 Eylül 1338/ 12 Eylül 1922, No:9154, s.1.
- İkdâm*, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, No:9148, s.2.
- İkdâm*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No:9149, s.1.
- İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1.
- İkdâm*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No:9151, s.1
- İstikbâl*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No: 705, s.1.
- Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kocatürk, U. (1999). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Öksüz, H. ve Köse, İ. (2017). *Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz. Türkiyat Mecmuası*, 27(2): 207-238.
- Özalp, K. (1998). *Millî mücadele 1919-1922*. (Cilt I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.2.
- Shaw, S. J. (2000). *From Empire to Republic*. (Cilt IV). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şark*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:1220, s.2.
- Trikupis, N. (1967). *General Trikupis'in Hâtıraları*. (Çev. A. Angın). İstanbul: Hûsnütabiat Matbaası.
- Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*. (Cilt II, VI. Kısım, 2. Kitap). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Uğurlu, N. (Haz.) (2000). *30 Ağustos Hatıraları*. (Basım yeri belirsiz) Cumhuriyet Yayınları.
- Üçüncü, U. (2012). *Büyük Taarruz*. Ankara: Altınpost Yayınları.

- Vakit*, 11 Eylül 1338 / 11 Eylül 1922, No:1704, s.2.
Vakit, 7 Eylül 1922/7 Eylül, No: 1700, s. 2.
Vakit, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, No:1701, s.1.
Vakit, 9 Eylül 1338 / 9 Eylül 1922, No: 1702, s.2.
Varlık, 11 Eylül 1338/11 Eylül 1922, No: 79, s.1.
Varlık, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 78, s.1.
Yeni Adana, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No: 362-179, s.1.
Yeni Adana, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, No: 359-176, s. 1.